

Modeling Collateral Cancellation in Virtual Space from the Point of View of Jurisprudence and Law

Ali Amiri¹, Rahman Valizadeh^{2*}, Mehdi Mohammadian Amiri³, Mohammad Ali Kheirollahi⁴

1. PhD Student in Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Babol Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran.
2. Assistant Professor, Jurisprudence and Islamic Law Department, Babol Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran.
3. Assistant Professor, Jurisprudence and Islamic Law Department, Babol Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran.
4. Assistant Professor, Jurisprudence and Islamic Law Department, Babol Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Article Type: Original Research

Pages: 1137-1152

Article history:

Received: 9 Sep 2023

Edition: 20 Nov 2023

Accepted: 12 Jan 2024

Published online: 21 Jan 2024

Keywords:

collateral forfeiture, real space, virtual space, civil and criminal affairs.

Corresponding Author:

Rahman Valizadeh

Address:

Iran, Babol, Islamic Azad University, Babol Branch, Jurisprudence and Islamic Law Department.

Orchid Code:

5899-0341-0002-0000

Tel:

۰۹۱۱۱۱۴۶۲۴۶

Email:

Valizadeh.rahman@gmail.com

ABSTRACT

Background and Aims: In comparison with civil matters, the requirements of guarantee in criminal matters, especially in the technical and legal aspects of realism, are faced with ambiguity and lack of clarity in cyberspace. It is necessary to disambiguate and evaluate the uniform modeling of warranty cancellation in real and virtual space.

Materials and Methods: Considering the importance of the subject and the lack of planning of these questions, the research has investigated the subject of the research in a theoretical method and with the type of case study.

Ethical Considerations: In this article, the originality of the text and honesty and trustworthiness have been observed.

Findings: Taking into account the approach of the examples of guarantee muscats in real and virtual space, identify the process of unification by relying on common examples or cognitive dissonance in the attitudes towards the guarantee muscats.

Conclusion: In Iran's law, the issue of collateral security in the special laws of cyberspace is silenced with a criminal approach; However, bail bond is performed in real and virtual space, which means that the unity of the criteria of bond bond in both civil and criminal fields is somewhat equal and they do not differ much from each other. He analyzed the revocation of bail in criminal cases in cyberspace based on the generality of works in civil law, Islamic jurisprudence and the real world through revision of the laws of the real world.

Cite this article as:

Amiri A, Valizadeh R, Mohammadian Amiri M, Kheirollahi M A. Modeling Collateral Cancellation in Virtual Space from the Point of View of Jurisprudence and Law. *Economic Jurisprudence Studies*. 2023.

دوره پنجم، شماره پیاپی ۵، سال ۱۴۰۲

مدل سازی اسقاط ضمان در فضای مجازی از منظر فقه و حقوق موضوعه

علی امیری^۱، رحمان ولی زاده^{۲*}، مهدی محمدیان امیری^۳، محمدعلی خیراللهی^۴

۱. دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران.

۲. استادیار گروه فقه و حقوق اسلامی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران.

۳. استادیار گروه فقه و حقوق اسلامی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران.

۴. استادیار گروه فقه و حقوق اسلامی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران.

چکیده

زمینه و هدف: مسقطات ضمان در امور کیفری در قیاس با امور مدنی بالاخص در خصوصیت تحقق گرایی به لحاظ فنی و حقوقی در فضای مجازی با ابهام و عدم صراحت مواجه است. ابهام زدایی و ارزیابی مدل سازی یکسان انگارانه اسقاط ضمان در فضای حقیقی و مجازی ضروری است.

مواد و روش ها: با توجه به اهمیت موضوع و عدم طرح بندی این پرمسماها، پژوهش به روش نظری و با نوع موردکاوی موضوع را مورد بررسی قرار داده است.

ملاحظات اخلاقی: در این مقاله، اصالت متن و صداقت و امانت داری رعایت شده است.

یافته ها: با ملاحظه رویکرد مصادیق مسقطات ضمان در فضای حقیقی و مجازی، یکسان سازی فرآیندی با متکی شدن مصادیق مشترک یا ناهماهنگی شناختی در نگرش ها نسبت به مسقطات ضمان را مشخص می کند.

نتیجه: در حقوق ایران موضوع مسقطات ضمان در قوانین خاص فضای مجازی با رویکرد کیفری مسکوت است؛ اما مسقطات ضمان در فضای حقیقی و مجازی صورت می پذیرد و بیانگر این مهم است که وحدت ملاک مسقطات ضمان در هر دو حوزه مدنی و کیفری تا حدودی برابر است و افتراق چندانی با یکدیگر ندارند. اسقاط ضمان امور کیفری در فضای مجازی بر اساس عمومیت آثار در حقوق مدنی، فقه اسلامی و فضای واقعی از طریق تنقیح مناط قوانین فضای حقیقی قابل تحلیل است.

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: پژوهشی

صفحات: ۱۱۳۷-۱۱۵۲

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۱۸

تاریخ اصلاح: ۱۴۰۲/۰۸/۲۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۲۲

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۱/۰۱

واژگان کلیدی:

اسقاط ضمان، فضای حقیقی، فضای مجازی، امور مدنی و کیفری.

نویسنده مسئول:

رحمان ولی زاده

آدرس پستی:

ایران، بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بابل، گروه فقه و حقوق اسلامی.

کد ارکید:

5899-0341-0002-0000

تلفن:

۰۹۱۱۱۱۴۶۲۴۶

پست الکترونیک:

Valizadeh.rahman@gmail.com

۱. مقدمه

در مواردی که مسقطات ضمان با دو رویکرد مدنی و کیفری با محوریت فضای حقیقی و مجازی مواجه است، حل برخی موضوعات در این عرصه ضروری است. با توجه به اینکه فضای مجازی دارای ساختارگرایی غیر معین است، مسائل مرتبط با مسقطات ضمان خواستار زمینه‌سازی نوینی در عرصه حقوق ایران است. هم‌اکنون آنچه موضوع جدیدی به‌شمار می‌آید این نیست که آیا اذن در فضای مجازی باعث اسقاط ضمان می‌شود یا نه. زیرا چنین اختیاری ماخوذ و مسلم از اصل حاکمیت اراده است. بر این اساس، پرسش‌های پژوهش بدین ترتیب است که استطلاع و نحوه استعمال اسقاط ضمان با محوریت امور کیفری در فضای مجازی چگونه رخ می‌دهد؟ نظام حقوقی ایران چه مصادیقی از اسقاط ضمان در فضای واقعی و حقیقی را مبنای امکان‌پذیری در فضای مجازی می‌داند؟ رویکرد مصادیق مسقطات ضمان در فضای حقیقی منطبق با ماهیت مسقطات ضمان در فضای مجازی است یا بایسته نظام حقوقی مؤخر نسبت به قوانین مسبق؟

پژوهش کنونی تحقیقی است با موضوع ارزیابی مدل‌سازی یکسان‌انگاری اسقاط ضمان در فضای حقیقی و مجازی که با وجود اشتراک اسمی در مصادیق با افتراق کامل در فضا و پیرامون تحقق‌گرایی، باعث الحاق مسقطات ضمان کیفری به امور مدنی شده است. لذا برای جلوگیری از اشتباه در تشخیص مبادی تصویری و گویایی حقیقت در مسئله، نیازمند تحقیقاتی هستیم که با بررسی ابعاد حقوقی، خلأ موجود برطرف شود.

سیر مطالب پژوهش پیش‌رو چنین است که در ابتدا، تعریف حقوقی از «مسقطات ضمان» ارائه

می‌شود و ضمن تشریح افتراق معنایی «فضای واقعی و مجازی»، سعی بر این است تا نقدهای وارد بر موضوع مطرح و حتی‌المقدور پاسخ داده شود. افزون‌براین، با توجه به تأیید ضمنی قانون مدنی و قانون مجازات در پیوستگی حکمی مسقطات ضمان به وحدت مطلوب در رسیدگی کیفری در فضای مجازی برسیم.

۲. مواد و روش‌ها

با توجه به اهمیت موضوع و عدم طرح‌بندی این پرسمان‌ها، پژوهش به روش نظری و با نوع موردکاوی موضوع را مورد بررسی قرار داده است. این پژوهش توصیفی-تحلیلی است و روش گردآوری اطلاعات مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای و تحلیل منابع موجود و با امعان نظر از حقوق دانان، انجام شده است. ابزار گردآوری اطلاعات از طریق فیش‌برداری، بانک‌های اطلاعاتی، شبکه‌های رایانه‌ای و استفاده از نرم‌افزارهای تخصصی بوده است.

۳. ملاحظات اخلاقی

در این مقاله، اصالت متن و صداقت و امانت داری رعایت شده است.

۴. یافته‌ها

با ملاحظه رویکرد مصادیق مسقطات ضمان در فضای حقیقی و مجازی، یکسان‌سازی فرآیندی با متکی شدن مصادیق مشترک یا ناهماهنگی شناختی در نگرش‌ها نسبت به مسقطات ضمان را مشخص می‌کند.

۵. بحث

در این قسمت مفاهیم و یافته‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۵-۱. مسقطات ضمان در فضای مجازی

بررسی موضوع «مسقطات ضمان در فضای مجازی» در پژوهش حاضر با رویکرد جزایی و بر پایه‌ی تبیین مفهوم و بررسی یکسان‌انگاری آثار مدنی و کیفری «مسقطات ضمان» استوار است. در ابتدا برای مشخص شدن «مسقطات ضمان» ناگزیر باید با مفهوم آن‌ها آشنا شد.

۵-۱-۲. انواع مسقطات ضمان

الف) احسان: قاعده احسان، مسقط ضمان است (سعیدی، ۱۴۰۱، ۸۱/آهنگران، ۱۴۰۰، ۷۳). مهم‌ترین دلیل اثباتی برای قاعده احسان قسمت اخیر آیه ۹۱ سوره توبه است که می‌فرماید: «ما علی المحسنین من سبیل». «بر شخص محسن نباید سخت‌گیری کرد»؛ لذا چنین اشخاصی ضمان ندارند (محقق داماد، ۱۳۸۴، ۹۳). آیه شریفه بن بر ساختار ظاهری خود بر نفی هر چیزی که سبب مؤاخذه محسن شود دلالت می‌کند. یعنی هیچ راهی برای تسلط بر محسنین که باعث ایجاد و فشار و سختی بر آن‌ها شود، وجود ندارد (بهریزی، ۱۳۹۶، ۱۲۲/مراغه‌ای، ۱۴۱۸، ج ۲، ۴۷۴). البته در تصرف محسن علاوه بر اینکه شخص قصد خیر و نیکی را داشته است باید واقعاً آن عمل نوعاً کاری حسن و نیک باشد. تنها قصد احسان یا سودمندی نتیجه کار مسقط ضمان نیست (طاهری، ۱۴۱۸، ج ۲، ۲۶۹). طبق تبصره‌ای که ذیل ماده سابق ۶۱ قانون مجازات اسلامی، در صورتی بر شخص عنوان

۵-۱-۱. مفهوم‌شناسی مسقطات ضمان

موضوع‌شناسی واژگان، مقدماتی‌ترین گام در جهت کشف مراد واضع و استنباط حکم و تعیین آثار است. بنابراین در ادامه مسقطات ضمان تعریف می‌شود.

هم‌چنان که برای تحقق ضمان اسبابی وجود دارد زیرا آن‌ها به موجبات ضمان یاد می‌شوند، برای سکوت ضمان هم اسبابی است که از آن‌ها به مسقطات ضمان تعبیر می‌شوند. اسقاط یکی از ایقاعات می‌باشد (یزدی، ۱۴۰۶، ج ۲، ۲۹۱) که در لغت به دلالت مطابقی و صریح به معنای صرف نظر کردن و اغماض از حق و به دلالت ضمنی و التزامی به معنای انصراف از حق و عدم و ازاله استفاده است. مضاف بر این، اسقاط به معنای عفو و گذشت از حق خود، بری کردن ذمه دیگری از حق است (هاشمی، ۱۴۲۶، ج ۱، ۴۸۱). در اصطلاح نیز اسقاط عبارت است از گذشت انسان از حقی که بر ذمه دیگری دارد و یا فارغ کردن ذمه فرد یادشده برای

محسن صدق می‌کند که برای خدمت و نیکی به دیگران اقدام کند. در کتب فقهی در این ارتباط بیان شده است: «المراد من الإحسان هنا هو العمل بقصد المساعدة للمسلم» (مصطفوی، ۱۴۲۱، ۲۸ / موسوی خلخالی، ۱۳۸۳، ۷۱۲). قاعده احسان هم مسقط ضمان کیفری و هم ضمان از لحاظ مدنی است.

ب) استیمان: استیمان عبارت است از اذن مالک یا شارع (رحمان ستایش، ۱۴۲۵، ۶۷۸ / همدانی، ۱۴۲۰، ۱۷۲ / حلبی، ۱۴۱۴، ۳۴) در گرفتن مال یا تصرف در مال برای مصلحت مالک؛ نه برای مصلحت گیرنده یا هر دو قاعده استیمان در حقیقت استثنایی بر قاعده ضمان ید است. چرا که به موجب مفاد قاعده ضمان ید، اصل این است که هر کس مال دیگری را تصرف کند، ضامن آن است و در قبال مالک مسئولیت دارد و در صورت تلف و نقص باید از عهده خسارت برآید و چنانچه مالک، منافع زمان تصرف را مطالبه کند، متصرف ضامن پرداخت است. بر این اصل، استثنائاتی وارد شده است که به طور کلی در فقه تحت عنوان قاعده «استیمان» مطرح می‌شوند. این گونه استیلا را «ید امانی» می‌نامند. مفاد اجمالی قاعده این است که چنانچه شخصی بر مال دیگری استیلا یابد مادام که تعدی یا تفریط نکند، ضامن نیست (محقق داماد، ۱۳۸۴، ۹۱ / طاهری، ۱۴۱۸، ج ۲، ۲۶۹). باید اظهار کرد که استیمان و اذن با پذیرش نقاط افتراقشان، تا حدودی برابری معنایی دارند و نوعی اذن در نگهداری است که از مسقطات ضمان محسوب می‌شوند. به بیان دیگر، استیمان قاعده مستقل فقهی با احکام و آثار خاص خود است که درون مایه آن اذن است (ملائکه شوشتری، ۱۴۰۰، ۸۴۹).

پ) اقدام: یکی از معنای اقدام مسقط ضمان بودن است و در جایی است که شخص علیه خود اقدام و موجبات سقوط ضمان را فراهم می‌آورد (امیری فرد، ۱۳۹۵، ۱۱۱ / شکاری، ۱۳۹۶، ۶۱). بنابراین، اگر کسی اقدام به اسقاط احترام مال خود کند و به زیان خویش به کاری دست زند، دیگر حق ندارد از باب خسارتی که دیده است تقاضای جبران ضرر کند (لطفی، ۱۳۹۸، ۱۳ / موسوی بجنوردی، ۱۳۷۵، ۲۵). به تعبیری «اقدام مجانی» بر ضرر خود کرده است (بجنوردی، ۱۴۰۱، ج ۱، ۹۶). برای اثبات این قاعده به حدیث: «لا یحلّ مال امرئ مسلم آلاً عن طیب نفسه» (امامی خوانساری، ۱۳۸۳، ۱۴۱)؛ و «انّ المالک إذا اقدم علی اسقاط احترام ماله و بنی علی عدم العوضیة سقط ضمانه» تمسک می‌کنند (حسینی مراغی، ۱۴۱۷، ج ۲، ۴۸۸ / موسوی، ۱۳۹۲، ۴۶۱)؛ لذا وقتی مالکی راضی به تصرف بی‌عوض دیگری شد، دیگر موردی برای ضمان متصرف باقی نمی‌ماند. این قاعده در مواردی که نقض حریم خصوصی در فضای مجازی باشد به طور عمده صورت می‌گیرد. محرمانگی دارای یک مفهوم ایجابی (امکان دسترسی افراد مجاز) و یک مفهوم سلبی (منع دسترسی افراد غیر مجاز) می‌باشد (خلخالی، ۱۳۷۹، ۲۹ / فتحی، ۱۳۹۶، ۲۴۵). به نظر می‌رسد که اقدام به نقض محرمانگی توسط کاربر، اقدامی بر ضرر خویش و اسقاط ضمان در فضای مجازی به سان فضای حقیقی است.

ت) اذن: اذن در اصطلاح به معنای رخصت در تصرف از سوی مالک یا شخص به منزله مالک می‌باشد (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۲، ج ۱، ۳۳۱). اذن یکی از مهم‌ترین قواعد فقهی و از جمله مسقطات ضمان است. به موجب اذن، در صورتی که شخصی از طرف مالک یا شارع، مأذون در تصرف مال یا حقی باشد و به طور اتفاقی سبب خسارت به

شبکه‌های بین‌المللی بهم مرتبط می‌باشند (باستانی، ۱۳۸۶، ۳۶). فضای مجازی که به وسیله شبکه رایانه‌ها و ارتباطات الکترونیکی پدید آمده است، در کنار فضای طبیعی و فیزیکی به یک فضای واقعی تبدیل شده است (عباسی و دیگران، ۱۳۹۴، ۴۴) که در حقیقت، امتداد فضای سنتی و واقعی است که در بستر دیجیتال به وجود آمده است (طباطبایی، ۱۳۹۷، ۹۹). قید واقعی در تعریف مانع شده است مجازی بودن این فضا به - معنای غیر واقعی بودن باشد و مؤلفه مسئولیت به - مثابه دنیای حقیقی وجود دارد (ایزدی فرد، ۱۳۹۸، ۵۷).

آن شود، عمل وی مسئولیت‌آور نیست (امرای، ۱۳۹۸، ۵). باید اظهار داشت که در سیستم تشریح الهی همیشه احکام از نوع حقیقیه هستند؛ لذا با تمسک به اطلاق و عمومات می‌توان تا زمانی که دلیلی بر تقیید و یا تخصیص آن وجود نداشته باشد از این حقیقی بودن که جنبه عام و شمولی دارند استفاده نمود (مکارم شیرازی، ۱۴۲۷، ۴۷۵). در ما نحن فیه، با حفظ قابلیت قضایای حقیقیه، استیلا بر مال دیگری بدون اذن از موجبات ضمان قهری در فضای مجازی به صورت حبس داده‌ها است. بنابراین، اذن در این موضوع (حبس داده‌ها) می‌تواند از مسقطات ضمان به شمار می‌آید (ایزدی فرد، ۱۳۹۸، ۷۳).

۵-۳. خط مشی تحقق‌گرایی مسقطات ضمان در فضای حقیقی و مجازی

در این قسمت، سیاق تحقق‌پذیری مسقطات ضمان در فضای حقیقی با محوریت اذن و بیان مصادیقی در این زمینه تبیین و تشریح شده است.

۵-۳-۱. سیاق تحقق‌پذیری موجبات و مسقطات ضمان در فضای حقیقی

چنانچه بیان کردیم، در مواردی خاص، مقنن عدم رضایت بزه‌دیده را از عناصر اساسی تکوین جرائم محسوب کرده است. به نحوی که تحقق آن مستلزم عدم رضایت بزه‌دیده در وقوع فعل ارتكابی علیه خویش است. بنابراین اذن بزه‌دیده، مانع از ثبوت مسئولیت کیفری آن می‌گردد (عارف‌نیا، ۱۴۰۱، ۱۱). در فرهنگ حقوقی خاص رضایت در ارتكاب چنین جرائمی به «جرائم بدون بزه‌دیده» معارفه می‌شود (عارف‌نیا، ۱۴۰۱، ۱۱). جرائم بدون بزه‌دیده به جرائمی اطلاق می‌شود که با وقوع آن‌ها ضرر و

۵-۲. مفهوم‌شناسی فضای مجازی

محیط سایبر یا محیط مجازی مفهومی است که اخیراً از سوی جرم‌شناسان و حقوق‌دانان مورد توجه قرار گرفته است (رضوی فرد، ۱۳۹۵، ۳۰). در ارتباط با فضای مجازی تعاریف زیادی ارائه شده است. در تعریفی، «فضای مجازی محیطی است مجازی و غیر ملموس که در فضای شبکه‌های بین‌المللی وجود دارد». مضاف بر این، فضای مجازی عرصه‌ای است که بخش گسترده‌ای از خدمات، تبادلات، گردش اطلاعات، تعاملات، ارتباطات و به تعبیری، حیات در آن یا به واسطه آن جریان می‌یابد (شاه قاسمی، ۱۴۰۱، ۷ / صدری، ۱۳۸۴، ۵۸). در این محیط، تمام اطلاعات مربوط به روابط افراد، ملت، فرهنگ‌ها، کشورها، به صورت ملموس و فیزیکی (به صورت نوشته، تصویر، صوت و اسناد) در فضای مجازی و به شکل دیجیتالی وجود دارد و مقابل استفاده و دسترس استفاده‌کنندگان و کاربران است. کاربران از طریق کامپیوتر و

ناقض حقوق معنوی پدیدآورندگان، برنامه‌ها و نرم‌افزارهای رایانه‌ای است. گروه دوم؛ جرائم ارتكابی از طریق رایانه با سازوکار تولید محتوا سامان می‌یابند، عبارت‌اند از: جرائم علیه اشخاص (قذف، افتراء، توهین، نشر اکاذیب، افشای سر)، جرائم علیه اموال و مالکیت (کلاهبرداری رایانه‌ای (حسینی، ۱۳۹۹، ۲۳)، سرقت رایانه‌ای (وزیری، ۱۳۹۶، ۵۷)، خیانت در امانت رایانه‌ای)، جرائم علیه اخلاق (مرادی، ۱۳۹۵، ۱۲)، عفت عمومی (پورنوگرافی، توریسم، روابط نامشروع (مسعودی‌نیا، ۱۴۰۱، ۶۲)، قمار)، جرائم علیه حقوق و تکالیف خانوادگی (تدلیس در نکاح)، جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی (محاربه، جرم افساد فی‌الارض، جاسوسی رایانه‌ای، خیانت به کشور، براندازی نرم و نافرمانی مدنی، جعل رایانه‌ای، اختلاس، رشوه، پولشویی سایبری) مصادیقی از ایجاد مسئولیت افراد در فضای مجازی است. البته در تمام این موارد اذن ماخوذه و استقلال اراده بزه‌دیده در فضای مجازی مسبب تحقق‌پذیری مسقطات ضمان در فضای مجازی می‌شود. باید ابراز کرد مراد از رضایت بزه‌دیده در اینجا، تمایل قلبی و موافقت مجنی‌علیه است به اینکه تعرضی بر خلاف قانون علیه حقوق و آزادی او انجام گیرد (اردبیلی، ۱۳۹۵، ج ۱، ۲۷۵). بر اساس قانون جرائم رایانه‌ای مصوب ۳ تیر ۱۳۸۸ شامل ۳ بخش و در ۵۶ ماده تنظیم شده است. برخی از جرائم طبق این قانون قابل تعقیب هستند.

صدمه عینی و ملموسی به شخص یا اشخاص معینی وارد نشده و فرد خاصی از وقوع آن «بزه‌دیده» نمی‌شود (رهامی، ۱۳۸۵، ۵). برخی نویسندگان معتقدند به کار بردن اصطلاح رایج جرائم «بدون بزه‌دیده» در این جرائم، صحیح نیست و مناسب‌تر است حسب مورد از اصطلاحاتی چون «جرائم توافقی» یا «جرائم بدون بزه‌دیده معین»، استفاده گردد (رهامی، ۱۳۸۳، ۷۳). در زمینه تحقق‌گرایی مسقطات ضمان در فضای حقیقی با محوریت استیمان می‌توان به ید مستعیر، مستأجر و مرتهن و ... به‌عنوان امانت مالکی و هم-چنین، ید ولی، وصی یا حاکم نسبت به اموالی که در تصرف و تحت ید آنها است، به‌عنوان امانت شرعی اشاره کرد. در ارتباط با تحقق‌گرایی مسقطات ضمان در فضای حقیقی با محوریت اقدام نیز می‌توان به کسی که از مال خود اعراض کرده و بدین‌وسیله احترام مالکیت خویش را از بین می‌برد و تملک آن را برای دیگران مباح می‌سازد، نام برد (طاهری، ۱۴۱۸، ج ۲، ۲۷۰). در ادامه به مصادیق کیفری تحقق‌گرایی در فضای حقیقی مواردی بیان خواهیم کرد.

۵-۳-۲. سیاق تحقق‌پذیری موجبات و مسقطات ضمان در فضای مجازی

جرم‌شناسان در یک دسته‌بندی کلی، جرائم فضای مجازی را که موجب ضمان می‌شود به دو قسم تقسیم می‌کنند: جرائم علیه رایانه و جرائم از طریق رایانه. گروه نخست؛ جرائم رایانه‌ای شامل خرابکاری رایانه‌ای (آلوده‌سازی فضای مجازی)، ایجاد خسارت در داده‌ها، اخلاف در سیستم و شبکه، تولید و انتشار برنامه مخرب، دستیابی غیر مجاز، شنود غیر مجاز، استفاده غیر مجاز و جرائم

۴-۵. ارزیابی مدل‌سازی یکسان‌انگارانۀ اسقاط ضمان در فضای مجازی

اگر فلسفه اجرای قوانین، مجازات‌ها، حدود و تعزیرات، حفظ نظام است، باید در فضای مجازی نیز به منظور حفظ نظام، محتویاتی که قوانین نظام اسلامی را نقض می‌کنند، پالایش شوند (طباطبایی، ۱۳۹۷، ۱۰۲). بر این اساس، در مواردی که موجبات ضمان در فضای حقیقی ایجاد می‌شود، مسقطات آن نیز قابل تصور است. لذا همین نگرش در فضای مجازی نیز وجود دارد. نگارندگان قصد دارند تا مدل‌سازی یکسان‌انگارانۀ اسقاط ضمان در فضای مجازی و حقیقی را از طریق تنقیح مناط تبیین و تشریح کنند.

۱-۴-۵. مدل‌سازی یکسان‌انگارانۀ اسقاط ضمان در فضای مجازی از طریق تنقیح مناط

نگارندگان در تبیین مدل‌سازی یکسان‌انگارانۀ اسقاط ضمان در فضای مجازی معتقد هستند که این استنباط و استنتاج از طریق یکسان‌سازی با استفاده از تنقیح مناط امکان‌پذیر است که در ادامه تنقیح مناط از طریق کلام حقوق‌دانان می‌تشریح شده است.

۱-۴-۵-۱. تنقیح مناط از طریق کلام حقوق‌دانان اسلامی

از مسائل بحث‌برانگیز در استنباط احکام و استخراج علت در فقه شیعه، استفاده از تنقیح مناط در به دست آوردن دلیل حکم و تسری دادن آن به فروع دیگر است. به بیان دیگر، تنقیح مناط عبارت است از ملاک و علتی که حکم شرعی بر اساس آن وضع

شده است. دلیل حکم از اوصاف غیر دخیلی که در نص آمده است، شناسایی و در نتیجه، حکم به تمامی مواردی که علت در آن‌ها وجود دارد تعمیم داده می‌شود (شاهرودی، ۱۳۸۲، ج ۵۰، ۱۰۵) یا اینکه مجتهد حکم واقعه‌ای را بر واقعه دیگر به جهت یکی بودن مناط حکم سرایت می‌دهد. بنابراین، فقها و حقوق‌دانان معتقد هستند در برخی موارد به وسیله تنقیح مناط می‌توان احکام و آثار فضای حقیقی را به فضای مجازی تسری داد. لذا با تنقیح مناط فضای حقیقی به «فضای مجازی» از طریق احکام برابر و استکشاف نظریه فایده‌انگاری «مدل‌سازی یکسان‌انگاران اسقاط ضمان در فضای مجازی» یکسان‌سازی احکام فضای حقیقی به فضای مجازی قابل تصور است. این نگرش توسط برخی حقوق‌دانان در حبس داده‌ها با امکان‌سنجی قابلیت قضایای حقیقیه و استدلال به نفي ضرر و احترام به اموال مقدور معارفه شده است (ایزدی فرد، ۱۳۹۸، ۷۴). بر این اساس، به کارگیری احکام و آثار مسقطات ضمان در فضای مجازی به مثابه فضای حقیقی بلا مانع و قابل پذیرش است.

۲-۴-۵-۱. تنقیح مناط از طریق اشتراک در آثار اسقاط ضمان کیفری و مدنی

تحلیل بایسته‌های ساختاری در پیوستگی مسقطات ضمان کیفری و مدنی با رویکرد هدف‌گرا را می‌توان در جرائمی مانند روابط جنسی نامشروع همراه رضایت بین افراد بزرگسال، رضایت شخصی نسبت به ایراد جنایت قتل نسبت به خویش، رضایت جهت سقط جنین برای خاتمه بارداری و یا رضایت بزه‌دیده در جرائمی مثل تخریب، احراق و سرقت اموال وی مشاهده نمود (گلدوزیان، ۱۳۸۶، ج ۱، ۳۳۷). تمامی این مصادیق باعث مسئولیت

مدنی و کیفری کاربران فضای حقیقی می‌شود که القای این خصوصیت در فضای مجازی نیز منجر به مسئول تلقی شدن کاربران می‌شود. برخلاف تصویری که در فضای مجازی قدرتی ایجاد شده است که فقه هیچ‌گونه تمهیدی برای اینکه بخواهد با مسقطات ضمان در فضای مجازی با رویکرد کیفری روبه‌رو بشود و برای آن برنامه‌ریزی بکند و به آن نظام بدهد و یک سامانی برایش ایجاد بکند، ندارد، باید اظهار کرد که توانمندی ذاتی فقه این است که با مدل‌سازی یکسان‌انگارانه اسقاط ضمان در فضای مجازی، اسقاط ضمان امور کیفری در فضای مجازی را بر اساس عمومیت آثار در حقوق مدنی و فضای واقعی تحلیل کند. در ادامه به برخی از این برابری‌های آثاری اشاره می‌شود.

الف) تنقیح مناط از طریق اشتراک در آثار اسقاط ضمان کیفری و مدنی در روابط روابط جنسی نامشروع همراه رضایت بین افراد بزرگسال: فضای مجازی در عرصه‌های متعدد پیشامدی ناسازگار با حقوق انسان از جمله فقه فضای مجازی و روابط نامشروع (مسعودی‌نیا، ۱۴۰۱، ۶۲) تبیین شده است. یافته‌ها بر این امر دلالت دارد که روابط نامشروع با توجه به اینکه از نظر فقهی منحصر به رابطه فیزیکی نیست، در فضای مجازی قابلیت تحقق دارد (مسعودی‌نیا، ۱۴۰۱، ۶۲). لذا با توجه به اینکه در روابط جنسی نامشروع همراه رضایت بین افراد بزرگسال، مسئولیت کیفری به استثنای روابط جنسی ممنوعه مانند زنا، محصنه و ... مبرا می‌گردد (عارف‌نیا، ۱۴۰۱، ۱۲)، احکام مسقطات ضمان (اذن بزه‌دیده) در فضای حقیقی و مجازی در امور کیفری و مدنی برابر و منجر به براءت می‌شود.

ب) تنقیح مناط از طریق اشتراک در آثار اسقاط ضمان کیفری و مدنی در قتل به همراه رضایت:

مباحث اصلی و اساسی باب قصاص، ارزیابی تأثیر رضایت و عفو مجنی علیه در قتل عمدی مؤثر است (عارف‌نیا، ۱۴۰۱، ۱۴). بنابراین، در جایی که اتانازی یا قتل از روی ترحم با رضایت و درخواست مجنی‌علیه صورت گیرد، برخی به انتفای این مجازات با استدلال اختصاص حق قصاص به مجنی‌علیه، شبهه در امکان قصاص (آقابابایی، ۱۳۹۱، ۳۳) یا مشروعیت رضایت به امر استقبالی در میان عقلا رایج است و ما نحن فیه می‌تواند از این باب باشد (مدرسی، ۱۳۹۳، ج ۲، ص ۱۲۰) نظر داده‌اند. لذا رضایت قربانی به جنایت بر خویش و اتانازی، اگرچه در سلب وصف کیفری فعل جانی بدون تأثیر است؛ ولی چون با اقدام و اذن به‌عنوان مسقطات ضمان و رضایت بیمار بوده می‌تواند مانع ثبوت حق قصاص گردد (صادقی، ۱۳۸۲، ۵۷/ امیری فرد، ۱۳۹۵، ۱۱۱) که این مهم از جهت اسقاط با موارد مدنی برابری دارد. به نظر می‌رسد چه این عمل در فضای حقیقی رخ دهد یا پزشکی با استفاده از داروی اشتباه از طریق تجویز مجازی به قتل از روی ترحم با رضایت و درخواست مجنی- علیه مبادرت ورزد، باعث تحقق‌گرایی اسقاط ضمان بزهکار می‌شود.

پ) تنقیح مناط از طریق اشتراک در آثار اسقاط ضمان کیفری و مدنی در انتقال بیماری‌های جنسی: اگر شخصی نسبت به مسری بودن و نیز آثار نامطلوب و مهلک بیماری‌های جنسی آگاهی داشته باشد و از وقوع آن علیه خود رضایت دهد، رضایت اولیه وی می‌تواند سبب مشروعیت فعل مرتکب را فراهم کند و مانع از تعقیب او در مراجع قضایی و عدم مسئولیت کیفری‌اش شود. فقها عدم مسئولیت واردکننده زیان را مستند به اقدام وی بر علیه خود دانسته‌اند (محقق داماد، ۱۳۹۴، ج ۱، ۲۲۱/ عارف‌نیا، ۱۴۰۱، ۲۱). در این مورد نیز

یکسان‌انگاری منطبق در قانون‌گرایی تفحص کرد. به تعبیری دیگر، در منابع حقوقی فهم و تفسیر قانون، با کاربست قیاس، به ارادهٔ قانون‌گذار وابسته است. این ضابطه می‌تواند تأییدی بر این ادعا باشد که «روش‌ها» به‌طور کلی سازوکارهای عقلایی و بشری محسوب می‌شوند و اعتبار آن‌ها نیازمند تأیید مستقیم شارع نیست. به نظر می‌رسد به‌کارگیری و کاربست قیاس و تنقیح مناط در حقوق و انطباق فضای حقیقی و مجازی با وجود افتراقات جزئی لزوماً، ناموجه نیستند و این تصور باعث فایده‌انگاری در پاسخ‌گویی به افراد جامعه می‌شود. بنابراین مبانی فایده‌انگاری مدل‌سازی یکسان‌انگارهٔ اسقاط ضمان در فضای مجازی عبارت‌اند از: قائل بودن به اصالت اذن و رضایت افراد در فضای مجازی، طرفداری از مفهوم احسان در فضای مجازی، رسالت حداکثری قاعدهٔ اقدام و استیمان در فضای مجازی. این خط مشی مورد تأیید قانون‌گذار است که در زیر بیان خواهد شد.

۳-۴-۵. تأییدگری موضع قوانین در پیوستگی مسقطات ضمان

در این قسمت از پژوهش در صدد تحلیل تأییدگری و عیارسنجی موضع قانون مجازات در پیوستگی مسقطات ضمان کیفری و مدنی هستیم.

۱-۳-۴-۵. تأییدگری موضع قانون مجازات در جرائم منجر به قصاص

از مسائل مطرح در حقوق کیفری و فقه جزایی، تأثیر یا عدم تأثیر رضایت پیشین مجنی‌علیه بر ایراد جنایت بر وی در سقوط قصاص و دیه است (آقایی نیا، ۱۳۹۰: ۱۱۱)؛ قانونگذار در ضمن ماده

رضایت بزه‌دیده باعث اسقاط ضمان بزه‌کار می‌شود و برابری معنایی و تنقیح مناط از طریق اشتراک در آثار اسقاط ضمان کیفری و مدنی می‌شود. این موضوع را می‌توان در انتقال ویروس از طریق فضای مجازی بررسی کرد.

ت) تنقیح مناط از طریق اشتراک در آثار اسقاط ضمان کیفری و مدنی در رضایت در سرقت: در جرم سرقت، عدم رضایت مالک از عناصر تشکیل دهندهٔ جرم محسوب می‌شود و تحقق عمل مجرمانه منوط به تصرف و اثبات ید بر مالی بدون وجود رضایت و اطلاع مالک و دارندهٔ آن است. در همین راستا وقتی تصرف مال دیگری با وجود رضایت مالک آن باشد، وصف مجرمانه از کیفیت ربودن در جرم سرقت، سلب و جرم سرقت تحقق نخواهد یافت (عارف‌نیا، ۱۴۰۱، ۲۲). در این مورد نیز رضایت بزه‌دیده باعث اسقاط ضمان بزه‌کار و برابری معنایی و تنقیح مناط از طریق اشتراک در آثار اسقاط ضمان کیفری و مدنی می‌شود. این موضوع در سرقت رایانه‌ای نیز وجود دارد و وجود رضایت و اطلاع مالک و دارنده‌ی آن باعث اسقاط ضمان می‌شود.

۲-۴-۵. ارزیابی مدل‌سازی یکسان‌انگارهٔ اسقاط ضمان در فضای مجازی از طریق فایده‌انگاری

چنانچه مشاهده شد روایات و فتاوا و نظرات مختلفی از طریق فقها و حقوق‌دانان در زمینهٔ فضای حقیقی و مجازی در باب موجبات و مسقطات آن وجود دارد. نگارندگان معتقد هستند که راهکار برون‌رفت از معضل افتراق معنایی و ساحتی فضای مجازی و حقیقی را باید در نقد عدم

به شخص دیگر هرچند مرده باشد» و همچنین ماده ۲۵۵ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲ می‌گوید: «حد قذف، حق الناس است و تعقیب و اجرای مجازات منوط به مطالبه مقذوف است. در صورت گذشت مقذوف در هر مرحله، حسب مورد تعقیب، رسیدگی و اجرای مجازات موقوف می‌شود». بر مبنای ماده فوق، قذف از جرائمی است که جنبه حق الناسی دارد، لذا رضایت مقذوف پیش از وقوع عمل مجرمانه نقش به‌سزایی دارد و رضایت وی در ماهیت مجرمانه بزه مؤثر است، و موجب زوال مسئولیت کیفری مرتکب بزه می‌شود. در مباحث مربوط به امور زوجین باید ابراز کرد که اجرای حد قذف با رضایت زوجه برطرف نمی‌شود؛ بلکه لعان زوجه باعث برطرف نمودن اجرای حد می‌گردد (طوسی، ۱۴۰۷، ج ۵، ۵). با توجه به حدوث قذف در فضای حقیقی، احتمال و انگاره ظهور آن در فضای مجازی نیز متصور است. جرائم قذف از طریق رایانه و در فضای مجازی، از جرائم علیه اشخاص هستند. بنابراین، عنصر مادی قذف اعم از کلام و نوشتار و شامل هر گونه عکس و فیلم و وسیله ارتباطی و رسانه‌ای می‌شود و احراز قصد در کلام ضروری است؛ ولی در فیلم و عکس احراز عدم قصد ضروری است و این مسئله تأثیر زیادی در تدوین صحیح قوانین جزائی و کیفری مربوطه و صدور حکم در محاکم قضایی دارد. با توجه به اطلاعات قوانین سنتی، حکم قذف حد است و اکثر فقهای معاصر نیز مرتکب قذف در فضای مجازی را همانند محیط واقعی، مستوجب حد می‌دانند (قاضی مرعشی، ۱۳۹۵، ۹۱). با این سیاق می‌توان قائل شد که موارد اسقاط قذف در فضای مجازی مورد پذیرش بسان فضای حقیقی باشد.

۳۶۵ ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲ با پذیرش این نظر که صاحب ابتدایی حق قصاص اصالتاً خود مجنی‌علیه بوده و در صورت رضایت و عفو، اولیای دم نمی‌توانند پس از مرگ مجنی‌علیه، تقاضای قصاص جانی را کنند. در مواردی که سبب حق ایجاد گردیده، اسقاط آن صحیح می‌باشد (کاتوزیان، ۱۳۷۹، ج ۱، ۳۸۱/عارف‌نیا، ۱۴۰۱، ۱۹). برخی معتقدند که قانون ایران در ارتباط با یکسان‌سازی مسقطات ضمان در فضای مجازی و حقیقی ساکت است؛ اما به نظر می‌رسد که با ژرف‌نگری قانون‌گذار و به‌کارگیری اصالت رضایت فرد در فضای حقیقی و تسری به‌کارگیری آن در فضای مجازی هر چند با عدم ذکر آن، با نوعی تأییدنگری در موضوع روبه‌رو هستیم.

۵-۴-۳-۲. تأییدگری موضع قانون مجازات در احراق و تخریب اموال

مواد ۶۷۵ و ۶۷۷ در ذیل عنوان فصل بیست و پنجم ق.م.ا. مصوب سال ۱۳۷۰، احراق و تخریب اموال اعم از منقول و غیر منقول متعلق به دیگری را، جرم تلقی و برای آن مجازات مقرر کرده است. عدم رضایت متضرر از جرم یکی از عناصر تشکیل‌دهنده و رکن تحقق جرم محسوب می‌شود و رضایت پیش از وقوع جرم از ناحیه مالک مال، در ماهیت مجرمانه بزه مؤثر بوده است و موجب زوال مسئولیت کیفری و حقوقی مرتکب بزه می‌شود.

۵-۴-۳-۳. تأییدگری موضع قانون مجازات در قذف

در قانون ق.م.ا. مصوب ۱۳۹۲ در ضمن ماده ۲۴۵ در تعریف قذف آمده است: «نسبت دادن زنا یا لواط

۵-۴-۳-۴. تأییدگری موضع قانون حمایت از حقوق پدیدآورندگان

مطابق ماده ۳۱ قانون حمایت از حقوق مؤلفین، مصنفین و هنرمندان مصوب سال ۱۳۴۸ و ماده ۱۵ قانون حمایت از پدیدآورندگان نرم‌افزارهای رایانه‌ای مصوب سال ۱۳۷۹ و ماده ۱۲ قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب سال ۱۳۵۲ در زمینه ضمانت اجرای کیفری؛ تجاوز به آثار غیر، در حیطة جرائم قابل گذشت برشمرده شده است، بنابراین صرفاً با شکایت شاکی پیگیری می‌شود و با گذشت شاکی پیگیری و تعقیب متوقف می‌شود (بابایی، ۱۴۰۱، ۹۳۱). در این خصوص نیز اذن پدیدآورنده باعث اسقاط ضمان می‌شود.

۵-۴-۳-۵. تأییدگری موضع قانون مجازات در احسان

ماده ۵۰۹ قانون مجازات اسلامی اصلاحی سال ۱۳۹۲ مقرر می‌دارد: «هرگاه کسی در معابر یا اماکن عمومی با رعایت مقررات قانونی و نکات ایمنی عملی به مصلحت عابران انجام دهد و اتفاقاً موجب وقوع جنایت یا خسارت گردد ضامن نیست». هم‌چنین ماده ۵۱۰ قانون مذکور مقرر می‌دارد: «هرگاه شخصی با انگیزه احسان و کمک به دیگری رفتاری را که به جهت حفظ مال، جان، عرض یا ناموس او لازم است انجام دهد و همان عمل موجب صدمه و یا خسارت شود در صورت رعایت مقررات قانونی و نکات ایمنی، ضامن نیست». بنابراین عمومیت مفهوم قاعده احسان قرینه‌ای بر لزوم نگاه توسعه‌ای به تعیین و تبیین گستره این قاعده در انطباق با مصادیق آن به‌ویژه

در امور دارای اهمیت حقوقی و جزایی است (لطفی، ۱۳۹۸، ۲۷). افزون‌براین، قانون مزبور در ماده ۱۵۲ مقرر می‌دارد: «هرکس هنگام بروز خطر شدید فعلی یا قریب الوقوع از قبیل آتش‌سوزی، سیل، طوفان، زلزله یا بیماری به‌منظور حفظ نفس یا مال خود یا دیگری مرتکب رفتاری شود که طبق قانون جرم محسوب می‌شود قابل مجازات نیست مشروط بر اینکه خطر را عمداً ایجاد نکند و رفتار ارتكابی با خطر موجود متناسب و برای دفع آن ضرورت داشته باشد». مضاف‌براین، ماده ۵۱۴ ق.م.ا.م.ش. است: «هرگاه در اثر علل قهری مانند سیل و زلزله مانعی به‌وجود آید و موجب آسیب گردد، هیچ‌کس ضامن نیست؛ گرچه شخص یا اشخاصی تمکن برطرف کردن آن‌ها را داشته باشند و اگر سیل یا مانند آن، چیزی را به همراه آورد و لکن کسی آن را جایی نامناسب مانند جای اول یا در جای بدتری قرار دهد و موجب آسیب شود، عهده‌دار دیه است و اگر آن را از جای نامناسب بردارد و در جهت مصلحت عابران در جای مناسب‌تری قرار دهد ضامن نیست». تحول جدید قانون مجازات را می‌توان در وارد کردن صریح قاعده احسان به‌عنوان یکی از عوامل مسقطات ضمان پزشکی تلقی کرد (دارایی، ۱۳۹۵، ۵۳). پیرامون تأثیر قاعده احسان در رفع ضمان ناشی از مسئولیت مدنی به-صراحت می‌توان بیان داشت فرد محسن نه‌تنها ملزم به جبران خسارت نیست؛ بلکه از مسئولیت کیفری نیز با توجه به قاعده احسان تبرئه می‌شود. به نظر می‌رسد این اندیشه قابل تسری به فضای مجازی و کاربردسازی قاعده احسان در اسقاط ضمان در فضای مجازی نیز است. از این‌رو، در صورتی که پزشکی در فضای مجازی و ناشی از ارتباطات اینترنتی، از روی حسن نیت داروهایی را برای افراد مختلف تجویز کند و در این صورت افراد

خسارت ببینند، پزشک با توجه به حسن نیتی که داشته است مسئول نخواهد بود (صفوی، ۱۴۰۱، ۴۹۷).

۶. نتیجه

در مبانی مسئولیت مدنی در حقوق اسلامی، قواعدی مطرح است که با آنکه شخصی شرایط ضمان برای او فراهم است، از ضمان معاف است و ملزم به جبران خسارات وارده نیست و فقها و حقوق‌دانان تحت عنوان مسقطات ضمان بحث می‌کنند. مسقطات ضمان در نظام حقوقی ایران شامل احسان، اقدام، استیمان و ... هستند. پژوهش حاضر بر پایه استظهار مسقط ضمان کیفری و مدنی بودن مصادیق فوق‌الذکر بود. در کنار این تعابیر، فضای مجازی عرصه‌ای است که بخش گسترده‌ای از خدمات، تبادلات، گردش اطلاعات، تعاملات، ارتباطات و به تعبیری، حیات در آن یا به واسطه آن جریان می‌یابد. نیز فضای مجازی که به وسیله شبکه رایانه‌ها و ارتباطات الکترونیکی پدید آمده است، در کنار فضای طبیعی و فیزیکی به یک فضای واقعی تبدیل شده است. قید واقعی در تعریف مانع شده است مجازی بودن این فضا به معنای غیر واقعی بودن باشد و مؤلفه مسئولیت به مثابه دنیای حقیقی وجود دارد. جرم‌شناسان در یک دسته‌بندی کلی، جرائم فضای مجازی را که موجب ضمان می‌شود به دو قسم تقسیم می‌کنند: جرائم علیه رایانه و جرائم از طریق رایانه. گروه نخست؛ جرائم رایانه‌ای شامل خرابکاری رایانه‌ای (آلوده‌سازی فضای مجازی)، ایجاد خسارت در داده‌ها، اخلال در سیستم و شبکه، تولید و انتشار برنامه مخرب، دست‌یابی غیر مجاز، شنود غیر مجاز، استفاده غیر مجاز و جرائم ناقض حقوق معنوی

پدیدآورندگان، برنامه‌ها و نرم‌افزارهای رایانه‌ای است. گروه دوم؛ جرائم ارتكابی از طریق رایانه که با سازوکار تولید محتوا سامان می‌یابند و عبارت‌اند از: جرائم علیه اشخاص (قذف، افترا، توهین، نشر اکاذیب، افشای سر)، جرائم علیه اموال و مالکیت (کلاهبرداری رایانه‌ای، سرقت رایانه‌ای، خیانت در امانت رایانه‌ای)، جرائم علیه اخلاق، عفت عمومی (پورنوگرافی، توریسم، روابط نامشروع، قمار)، جرائم علیه حقوق و تکالیف خانوادگی (تدلیس در نکاح)، جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی (محرابه، جرم افساد فی‌الارض، جاسوسی رایانه‌ای، خیانت به کشور، براندازی نرم و نافرمانی مدنی، جعل رایانه‌ای، اختلاس، رشوه، پولشویی سایبری). البته در تمام این موارد اذن ماخوذه و استقلال اراده بزه‌دیده در فضای مجازی مسبب تحقق‌پذیری مسقطات ضمان در فضای مجازی می‌شود. در حقوق ایران موضوع مسقطات ضمان در قوانین خاص فضای مجازی با رویکرد کیفری مسکوت و فاقد هر گونه مقرره‌ای خاص است؛ اما بحث‌هایی که در زمینه مسقطات ضمان در فضای حقیقی و مجازی صورت می‌پذیرد بیانگر این مهم است که وحدت ملاک مسقطات ضمان در هر دو حوزه مدنی و کیفری تا حدودی برابر است و افتراق چندانی با یکدیگر ندارند. اسقاط ضمان امور کیفری در فضای مجازی را باید بر اساس عمومیت آثار در حقوق مدنی و فضای واقعی از طریق تنقیح مناط و توجه به تأییدگری قوانین فضای حقیقی تحلیل کرد. بنابراین، نگارندگان در تبیین مدل‌سازی یکسان‌انگارانه اسقاط ضمان در فضای مجازی معتقد هستند که این استنباط و استنتاج از طریق یکسان‌سازی توسط تنقیح مناط از طریق کلام حقوق‌دانان اسلامی، تنقیح مناط از طریق اشتراک در آثار اسقاط ضمان کیفری و

مدنی، نیز مدل‌سازی یکسان‌انگارانۀ اسقاط ضمان در فضای مجازی از طریق فایده‌انگاری و تأییدگری موضع قوانین در پیوستگی مسقطات ضمان امکان‌پذیر است. هر دو محیط مستفاد از اذن ماخوذه و استقلال اراده مسبب ایفای احکام و آثار اسقاط ضمان می‌شوند. در این ارتباط پیشنهاد می‌شود قانون‌گذار ایران با ملاحظه و مطالعه نظام‌های حقوقی پیشرو در عرصه فضای مجازی به تصویب مقرراتی پیرامون مسقطات ضمان در فضای مجازی با رویکرد کیفی‌اقدام و اهتمام ورزد.

۷. سهم نویسندگان

همه نویسندگان به‌صورت برابر در تهیه و تدوین پژوهش حاضر مشارکت داشته‌اند.

۸. تضاد منافع

در این پژوهش هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

منابع

- رهامی، محسن، «جرائم بدون بزه‌دیده»، مجله مدرس علوم انسانی، شماره ۳۷، ۱۳۸۳.
- رهامی، محسن، «جرم‌زدایی از جرایم بدون بزه‌دیده در نظام حقوقی ایران»، حقوق خصوصی، شماره ۱۰، ۱۳۸۵.
- سعدی ابوجیب، القاموس الفقہی لغة و اصطلاحا، سوریه، دار الفکر، ۱۴۰۸.
- شاهرودی، سید محمود هاشمی، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام، قم، مؤسسه دائره المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت علیهم السلام، ۱۴۲۶.
- صادقی، محمد هادی، حقوق جزای اختصاصی، تهران، انتشارات میزان، تهران، ۱۳۸۰.
- صادقی، محمد هادی، «رضایت به جنایت»، مجله مدرس علوم انسانی، شماره ۲۸، ۱۳۸۲.
- صفوی، مجید، «مسئولیت مدنی ناشی از ارتباطات اینترنتی در حقوق ایران و اتحادیه اروپا»، مجله تحقیقات حقوقی بین‌الملل، شماره ۵۵، ۱۴۰۱.
- طاهری، حبیب‌الله، حقوق مدنی، قم، انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۸.
- طوسی، ابوجعفر، محمد بن حسن، الخلاف، قم، دفتر وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۰۷.
- عارف‌نیا، طیب، «تأثیر اذن بزه‌دیده بر مسئولیت کیفری بزه‌کار»، فصلنامه پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، شماره ۶۷، ۱۴۰۱.
- ابن منظور، ابوالفضل، محمد بن مکرم، لسان العرب، لبنان، دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع، ۱۴۱۴.
- انصاری، محمد علی، الموسوعه الفقہیة المیسرة، قم، مجمع الفکر الإسلامی، ۱۴۱۵.
- آقایی‌نیا، حسین، «تأثیر رضایت پیشین مجنی‌علیه در سقوط قصاص»، مجله حقوق اسلامی، شماره ۲۹، ۱۳۹۰.
- آهنگران، محمدرسول، «بازپژوهی در ارکان احسان از منظر فقه و نظام حقوقی ایران»، مجله فقه و حقوق اسلامی، شماره ۱، ۱۴۰۰.
- ایزدی‌فرد، علی‌اکبر، «بررسی حبس داده‌ها در فضای مجازی»، مجله آموزه‌های فقه مدنی، شماره ۲۰، ۱۳۹۸.
- بابایی، داریوش، «مقدمه‌ای بر مسئولیت مدنی واسطه‌ها و شبکه‌های اجتماعی ارتباطات فضای سایبری»، مجله جامعه‌شناسی سیاسی ایران، شماره ۱۰، ۱۴۰۱.
- بجنوردی، سید محمد بن حسن موسوی، قواعد فقهیه، قم، انتشارات مؤسسه عروج، ۱۴۰۱.
- بهروزی، ابوذری، «نگاهی نو به قاعده احسان با رویکرد اثبات ضمان»، مجله شهر قانون، شماره ۱۹، ۱۳۹۶.
- رحمان ستایش، محمد کاظم، رسائل فی ولایة الفقیه، قم، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۴۲۵.

- علی‌آبادی، علی، «تمامیت قاعده فقهی استیمان»، مقالات و بررسی‌ها، شماره ۷۴، ۱۳۸۲.
- قاضی مرعشی، سیدمحمد، «واکاوی عنصر مادی و معنوی قذف در فضای مجازی»، مجله مطالعات حقوق، شماره ۵، ۱۳۹۵.
- گلدوزیان، ایرج، حقوق جزای عمومی ایران، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۶.
- لطفی، جواد، «قاعده إحسان و اسباب اصلی ضمان»، فصلنامه مطالعات فقه اقتصادی، شماره ۱، ۱۳۹۸.
- محقق داماد، سید مصطفی، قواعد فقه بخش مدنی، تهران، مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۳۹۴.
- مسعودی‌نیا، محمد، «روابط نامشروع در فضای مجازی از منظر فقه»، مجله فقه جزای تطبیقی، شماره ۵، ۱۴۰۱.
- مصطفوی، محمدکاظم، القواعد الفقهیة، قم، مؤسسه النشر الإسلامی، ۱۴۲۱.
- ملائکه شوشتری، سید محمدحسن، «تحلیل رابطه استیمان و ضمان علی الید بر مبنای اذن»، مجله پژوهش‌های فقهی، شماره ۳، ۱۴۰۰.
- واسطی، زبیدی، محب‌الدین، تاج العروس من جواهر القاموس، بیروت، دار الفکر للطباعة، ۱۴۱۴.